

Ateisten om Gud

TOMAS ORYLSKI

Tomas Orylski är lektor i systematisk teologi vid Newmaninstitutet i Uppsala. Han arbetar för närvarande med forskningsprojektet "Mot en "gudlös" metafysik? Den franska ateismen som livsåskådningsalternativ". Projektet genomför ett empiriskt och filosofiskt studium av den franska humanistiska ateismen, där särskilt fokus läggs vid den konstruktiva livsåskådningsmässiga ambition som man möter hos en rad verksamma filosofer såsom Alain Badiou, Luc Ferry, André Comte-Sponville, och Michel Onfray.

Syftet med denna artikel är att analysera André Comte-Sponvilles filosofiska tanke gällande Gud. I en bok som oupphörligen är kolossalt populär i Frankrike, *L'esprit de l'athéisme. Introduction à une spiritualité sans Dieu* (2006) betecknar dess författare sig som ateist. Icke desto mindre förklarar han en anknytning till judiska och kristna värden och framhåller en specifikt uppfattad andlighet utan Gud, i vars centrum det finns en erfarenhet av immanens. Det är en erfarenhet av naturens, människans och kosmos' enhet – en enhet av en Helhet, ett Allt (*le Tout*), men av en sådan, där det inte finns plats för transcendens och särskilt inte för en personlig Gud. I denna bemärkelse står han närmare buddismen, taoismen och konfucianismen än kristendomen, som han växt upp i och som fram till dess att han blev arton år var hans religion. Hans andlighet bygger på att förkasta Guds existens och tron på honom. Konsekvensen blir att förkasta religionen och att välja ateism som den doktrin som förklarar verkligheten och ger dess existens en mening, samt genom upplevd erfarenhet, även den som betecknas såsom mystisk, eftersom, som han försöker bevisa i sin bok, även en ateist kan vara mystiker. I den andra delen av boken anför den franske filosofen sex argument, som övertygar honom att inte tro på Guds existens. Innan jag övergår till en kritisk analys av hans slutledningar vill jag nämna några ord om filosofens "ateistiska väg".

Från katolik till ateist

Hans val av inställning till ateismen framkom till en början inte av intellektuella funderingar utan genom att han saknade erfarenhet av Gud under en viss etapp i livet. Det var i början av 1970-talet, då han var arton år. André Comte-Sponville föddes 1952 i en katolsk, om ock inte praktiserande, familj. Han kom närmare tron då han var femton-sexton år. Han engagerade sig då i själavård för ungdomar vid det gymnasium som han gick i. Han åkte på andaktsövningar, bad. I en av sina intervjuer nämner han, att hans dåvarande själasörjare spelade en stor roll. Så kom maj 1968, han var sexton år. Han var fascinerad av marxistiska idéer. "Till en början slutade Gud att intressera mig, sedan slutade jag att tro" – på detta sätt beskriver han i en av intervjuerna sin övergång till ateism¹. Och något vidare:

Min ateism tycks i dag vara mera fri än vad både min tro vid sexton års ålder och min ateism vid arton års ålder var. Icke desto mindre är den mycket mera ett resultat av historien än av ett fritt val.²

Valet av ateism är framförallt en följd av avsaknad av erfarenhet av Gud och en förlust av tron på honom, som, enligt vad som sägs i den Heliga

¹ *Un entretien avec André Comte-Sponville „Athée, mais pas châtré de l'âme”, i Le Monde des Religions 2006, nr XI-XII, sid. 36.*

² *Ibid.* Om sin intellektuella väg till ateismen berättar Comte-Sponville också i boken *Une éducation philosophique*, PUF, Paris 1989, sid. 11-47.

Skrift, människan bär i lerkärl. Comte-Sponville argumenterar, att en ateist också är en andlig människa och därför har rätt till andlighet³. Hans andlighet är emellertid inte en relation till det absoluta, som är transcendent i förhållande till världen, utan det är en andlighet innesluten i immanens, ty det absoluta finns i immanens. Även om en ateist kan vara en människa som är knuten till vissa värden, som formats av den judiska och kristna traditionen, så blir han inte någon religiös människa, eftersom ett på tro grundat förhållande till Gud utgör det väsentliga i religionen. Hans andlighet är således en andlighet utan religion och utan Gud. Den franske filosofens bok är ett exempel på just en sådan andlighet. Filosofens reflexioner övertygar framför allt i en fråga, nämligen att andlighet växer upp ur och bygger på erfarenhet av det absoluta. Sådant absolut, sådan andlighet, ty – som Comte-Sponville riktigt skriver – ateismen är också en tro, och för att närmare uttrycka det, en tro på att Gud inte finns.

Ateism som tro

Att kristendomen förkastats såsom religion har hos Comte-Sponville att göra med en förlust av tron på Gud. Att han betecknar sig själv som ate-

³ Ordet ”ande” innebär i detta sammanhang för filosofen inte den Helige Ande, som religionerna talar om, utan den mänskliga anden. På frågan om vad den mänskliga anden är, utgår den franske filosofen från Descartes definition, som han i någon mån kompletterar. Han skriver, att det är en ”sak”, som ”tänker, tvivlar, fattar, bekräftar, motsäger, vill, inte vill, föreställer sig och känner. (...) älskar, älskar inte, kontemplerar, drar sig till minnes, hånar eller skämtar... Det är oväsentligt att denna ”sak” är hjärnan, som jag tror det, eller en immateriell substans, som Descartes trodde. (...) Vad är då anden? Det är tankens kraft, såttillvida som den tränger fram till sanningen, till det som är universellt, eller till ett skratt. (...) Anden är inte någon substans. Det är en funktion. Det är en kraft, det är en akt (en akt att tänka, att vilja, att föreställa sig, att skämta...), och åtminstone denna akt är inte något som ifrågasätts, eftersom allt ifrågasättande förutsätter den” (L’esprit de l’athéisme, sid. 146).

ist innebär däremot, att – i motsats till agnostikerna, som inte tror på någonting, vare sig att Gud existerar eller att han inte existerar – han såsom ateist tror att Gud inte existerar. Han skriver: ”Jag påstår inte, att jag vet, att Gud inte existerar; jag tror att han inte existerar” (s. 81). Som framgår av denna mening är ateism inte ett vetande utan ett speciellt slags tro. Ingen vetenskap är i stånd att bevisa Guds existens eller icke-existens. ”Många av de största intellektualisterna är ateister, även i Amerika, och många är troende, även i Europa. Det bekräftar, att, i dag liksom i går, inget vetande är i stånd att avgöra detta” (s. 84). Något sådant som ”vetenskaplig ateism” är för ateisten Comte-Sponville en absolut ideologi och dumhet. Då han behandlar Guds icke-existens säger han: ”Jag har inga bevis. Ingen har sådana. Men jag har ett visst antal grunder eller argument, som tycks mig vara starkare än de som går i motsatt bemärkelse” (s. 81). Konstaterandet ”Gud existerar ej” är en akt av en människas tro som bygger på vissa grunder eller argument, men framförallt en akt av tro som bygger på viss erfarenhet.

Det största argumentet för eller emot en tro på Gud är det argument som kommer från erfarenhet, och den franske filosofens bok bekräftar detta helt och hållet. Däremot har uppenbarelsen, som den kristna teologin talar om, enligt Comte-Sponvilles uppfattning ”värde endast för den som tror, och den kan inte – utan att komma in i ett cirkelslut – vara en grund för tro, som bekräftar denna uppenbarelse” (s. 84). Ur den kristna teologins synvinkel är tron ett svar på Guds tidigare uppenbarelse. Detta innebär dock inte, att den franske filosofen tar miste, eftersom det ur ett fenomenologiskt perspektiv är så som han säger: att människan i en akt av tro bekräftar och tar emot uppenbarelsen, för att därefter erkänna, att det just är uppenbarelsen som är grund för hennes tro. Dessutom: för att tala om uppenbarelsen måste man först godtaga Guds existens, och det är just detta som Comte-Sponville ifrågasätter.

Innan jag går över till att behandla enskilda argument mot Guds existens, är det värt att börja med att citera hans definition av Gud.

Jag förstår med ’Gud’ en evig existens, andlig och transcendent (samtidigt en yttre gentemot naturen

och en som höjer sig över den), som medvetet och frivilligt skulle ha skapat världssalltet. Man förutsätter, att Han är fulländad och lycklig, allvetande och allsmäktig. Det är den Högsta Existensen, Skaparen och icke skapad (är orsaken till sig själv), oändligt god och rättvis, av vilken allt är beroende och vilken ej är beroende av någon. Han är ett absolut i verkan och i person” (s. 80).

Det är den uppfattning om Gud som vuxit fram på en grund av judisk och kristen tradition och som fungerar i mentaliteten hos människor i Väst, även om den inte ger uttryck för det väsentliga i den kristna uppfattningen av Gud som Kärlekens Gud (jämför Johannes’ första brev 4 kap., 8.16).

Argumenten eller grunderna mot en tro på Guds existens och för en tro på hans icke-existens delar författaren upp i två grupper. De första tre har negativ karaktär. Det handlar om argument som anförts under sekler såsom talande för Guds existens. De andra – också tre – har positiv karaktär. Det handlar om grunder som på ett positivt sätt gör Comte-Sponville benägen att inte tro på Guds existens. Han börjar med att ifrågasätta de traditionella ”argumenten” för Guds existens.

Negativa grunder mot tro på Gud

Det första på listan är det ontologiska argumentet för Guds existens. Ett sådant argument, det mest berömda, finns i S:t Anselms verk *Proslogion*. I annan form förekommer det också hos Descartes, Spinoza, Leibniz, Hegel och andra. På just sådant sätt sammanfattar Comte-Sponville sin argumentation:

Det börjar på klassiskt vis med en definition av Gud som ett högsta väsen⁴ såsom ett suveränt fullkomligt väsen (Descartes, Leibniz), eller absolut oändligt (Spinoza, Hegel). [...] Om Gud inte existerade, skulle han i själva verket varken vara den högste eller verkligt oändlig, och något skulle saknas i hans fullkomlighet – vilket står i strid med definitionen av Gud. Således existerar Gud liksom av definitionen i sig [...]: att tänka sig Gud (såsom den högste, den fullkomlige, den oändli-

ge...) innebär att tänka sig honom såsom existerande. Men ateisterna? De tänker fel eller vet inte vad de tänker. Att tänka sig ’Gud utan existens’ förklarar Descartes lära, det är att motsäga sig själv: det är som att tänka sig ’vara suveränt fullkomlig utan suverän fullkomlighet’. Av detta framgår, att ’existensen är oskiljbar från Gud, vilket innebär, att Gud verkligen existerar’. Gudsbegreppet, som Hegel senare skriver, ’förutsätter i sig existens: Gud är den enda existens som av sin egen natur finns till” (sid. 90-91).

”Ett oerhört, fascinerande och förbryllande argument” (sid. 91) – konstaterar Comte-Sponville, även om det absolut inte övertygar honom. Han anser, att detta argument endast övertygar de redan övertygade. I denna bedömning tar författaren inte helt fel. Även om, i fallet med S:t Anselm, hans argument har uttänkts – inte för att övertyga ateister, ty sådana fanns inte på den tiden, utan för att för dem som trodde på Gud (särskilt hans ordensbröder) framlägga ett argument för att deras tro inte är irrationell. Det är en ”grund för”, inte ett ”bevis på”. Teologen går med på den franske filosofens sammanfattning, då han skriver, att Guds existens är ett föremål för tro, inte för vetande, och därför kan man inte på vetenskapligt sätt bevisa Guds existens, man kan endast framlägga grunder för hans existens eller icke-existens. Dessa grunder hjälper några att ta ett steg mot tron, medan de för andra förblir otillräckliga. För Comte-Sponville är alla traditionella argument (”bevis”) för Guds existens icke övertygande.

På samma sätt som det s.k. ontologiska argumentet övertygas han inte heller av det s.k. kosmologiska argumentet för Guds existens, även om – som han påpekar – av de tre klassiska argumenten för Guds existens detta förefaller vara det mest solida. Ty till skillnad från det ”ontologiska argumentet”, som var ett argument *a priori*, är det ”kosmologiska argumentet” ett argument *a posteriori*, d.v.s. framgår av erfarenheten att världen existerar, vilket fordrar motivering. På detta sätt sammanfattar den franske filosofen det väsentliga däri:

Världens existens, liksom all annan existens, måste kunna förklaras (på den grund som Leibniz kallar principen om tillräcklig grund: ingenting existerar eller är icke verkligt utan orsak eller utan grund). Världen är nämligen inte i stånd att förkla-

⁴ S:t Anselm formulerar det på följande sätt: ”ett sådant väsen, att någonting högre inte kan tänkas”.

ra sig själv: den är inte nödvändig utan slumpmässig (skulle kunna icke existera). Det är alltså nödvändigt att det existerar någon orsak eller 'tillräcklig grund', annan än den själv. Men vilken? Om denna orsak vore någon annan slumpmässig verklighet, skulle man behöva förklara den genom en annan, som i sin tur skulle kräva förklaring genom något tredje, och så i all oändlighet, vilket skulle kvarlämna en hel serie slumpmässiga verkligheter – och således världens existens såsom oförklarlig. För att tillgodose principen om tillräcklig grund, måste man stanna upp någonstans, som Aristoteles sade. [...] Kort sagt kan man inte förklara alla slumpmässiga verkligheter (världen) på annat sätt än genom en absolut nödvändig existens, som förblir utanför denna helhet: det är 'den slutliga grunden', som kallas Gud" (sid. 93).

Comte-Sponville erkänner, att förnuftet ställs på kanten till en avgrund av slumpmässighet, om man avstår från att förklara världens existens. Förnuftet önskar förstå och förklara allt, och därför söker det en grund på vilken världens existens bygger. Men enligt hans uppfattning bevisar detta inte alls, att någon sådan grund existerar. Det väsentliga i det kosmologiska argumentet är principen om tillräcklig grund, enligt vilken allt som existerar har sin grund. Varför existerar världen? Ty Gud existerar ju, han som har skapat denna värld. Emellertid övertygar detta inte Comte-Sponville. Han frågar:

Men vad bevisar för oss, att det finns ordning och att förnuftet har rätt? Varför inte erkänna, att något existerar som är helt oförklarligt? Varför skulle det slumpmässiga inte få sista ordet eller den sista tystnaden? Skulle detta vara absurt? [...] För resten, om man erkände att Leibniz och förnuftsprincipen hade rätt, skulle detta endast bevisa en nödvändig existens. Vad bevisar däremot, att denna existens är Gud, det vill säga Ande, Subjekt, Person (eller de tre)? (sid. 94-95).

Teologen skulle kunna hålla med Comte-Sponville om att "det kosmologiska argumentet" ej bevisar existensen av Gud såsom Person, och definitivt inte såsom tre Gudomliga Personer. Men är det inte ett argument, en grund som bör föra fram en människa som värderar förnuft – inte tvinga, men föra fram – till ett beslut om tron att Gud existerar? Den franske filosofens förhållande till det "kosmologiska argumentet"

kan man sammanfatta på följande sätt: Givetvis är det ett argument, som i sig har mycken riktighet. Det är logiskt och bygger på erfarenhet av världen *a posteriori*. Förnuftet skulle kunna godta det. Förnuftet rentav gör människan benägen att godta det. Men jag anser, att förnuftet i detta fall inte har rätt. Det har det inte, för jag tror, att Gud inte existerar. Men eftersom han inte existerar, kan detta argument inte vara rationellt och övertygande.

På liknande sätt skulle man kunna sammanfatta Comte-Sponvilles inställning till nästa traditionella argument för Guds existens, d.v.s. det teleologiska argumentet för Guds existens. Det är ett argument som bygger på idén om ordning och ändamålsenlighet i världen (från grekiskans *telos*, "ändamål"). Den franske filosofen sammanfattar det sålunda:

Man utgår från att observera världen: i den värld som karakteriseras av en oändlig komplexitet lägger man märke till ordning; därav slutsatsen att det existerar en intelligens som ordnar allt. I dag kallas detta teorin om "intelligent design". Världen skulle vara alltför ordnad, alltför komplicerad, för vacker och för harmonisk för att vara resultatet av en slump; ett sådant resultat skulle för en början av detsamma förutsätta en skapare och ordnande intelligens, som endast Gud kan vara (sid. 99).

Naturligtvis, som vår författare skriver, kan ordningen i världen för vissa vara ett argument för Guds existens, men det är inte något bevis. Enligt hans uppfattning kan man godta, att det just är slumpen som skapar ordning i världen. Slumpen, som är en följd av lagen om evolution och naturligt urval, och det är just den som medfört att människan visat sig i världsalltet. Med andra ord behöver man inte förklara ordningen i världen och att människan där kommit fram genom att hänvisa till Gud. Det räcker att åberopa själva naturen. "Detta bevisar inte, att Gud inte existerar, men det rycker undan ett argument för troende" (sid. 101). Det är svårt att hålla med om detta uttalande. Att åberopa evolutionens och naturens lag fräntar inte de troende det teleologiska argumentet. Man kan hålla med om att det inte är ett argument för en ateist, som Comte-Sponville är, men av detsamma framgår inte, att detta argument inte kan leda många människor

till en akt av tro. Tvärtom, en tro på Guds existens är inte bara tänkbar, utan den är mer rationell än tron på hans icke existens, under förutsättning att förnuftet a priori inte reducerar hela verkligheten endast till den materiella världen utan även är öppet för den transcendenta verkligheten.

Sina betraktelser om de tre traditionella argumenten för Guds existens avslutar Comte-Sponville med att konstatera, att avsaknaden av entydiga argument som ej kan ifrågasättas är en grund för att inte tro på Gud. En grund för honom, jovisst, men inte för hundratals miljoner troende, som icke mindre än han är människor med förnuft men som – i motsats till honom – ej utfört denna a priori-reduktion av verkligheten till den materiella världen. Man kan hålla med den franske filosofens uppfattning att det inte finns några vetenskapliga bevis för Guds existens, som inte skulle lämna plats för en akt att tro eller icke tro. Det finns dock vissa rationella argument, som kan föra fram många till en akt av tro på Guds existens. Dessa tre argument skulle också kunna spela en sådan roll.

Om de vore argument i vetenskapliga argumentens strikta bemärkelse, skulle det inte finnas plats för en akt av tro. Då skulle man inte längre tro på Gud, liksom man sedan Kopernikus' dagar inte tror att solen kretsar kring jorden. Om Guds existens skulle man helt enkelt veta liksom vi sedan Kopernikus' dagar vet att alla planeter i solsystemet kretsar kring solen. Tron är däremot något mer än vetande. Den är en akt av lydnad genom vilken människan av fri vilja helt anförtror sig åt Gud och visar förnuftets och viljans fullständiga underkastelse gentemot den uppenbarande Guden och frivilligt erkänner den uppenbarelse som är given genom honom. Detta vill Comte-Sponville inte godta. Han vill inte erkänna, att Gud inte uppenbarar sig i "storm" eller i "jordbävning" eller i "eld", ej heller i något annat ingrepp som får människan att kasta sig på knä, utan han kommer – liksom han kom till Elias – i "suset av en svag vind" (jfr Konungaboken 19, 11-13). Guds röst låter sig höras i en fullständig tystnad fylld av hans närvaro.

Ett annat negativt argument för att Gud icke existerar är att mänskliga erfarenheter av Gud är otillräckliga. "En av de huvudsakliga grunderna för att inte tro på Gud är att jag inte har någon

erfarenhet av Gud" (sid. 106). Denna mening är ganska typisk för Comte-Sponville, som extrapolerar sina erfarenheter till rangen av påståenden av allmän karaktär. Är den franske filosofens personliga icke erfarenhet av Gud, ett tillräckligt skäl för att ingen skall tro på Gud? Borde han då inte snarare skriva: "För mig är en av de huvudsakliga grunderna för att inte tro på Gud det att jag inte har någon erfarenhet av Gud?"

I denna del framlägger också Comte-Sponville sin tolkning av Jesu ord på korset: "Min Gud, min Gud, varför har du övergivit mig?" Han talar om Jesus som om vår medlidande broder och frågar: "Var var då Gud? Varför döljer han sig i så hög grad? Eftersom han är allsmäktig – varför vägrar han att ingripa?" Han frågar: "Vad säger de kristna om det?" Av det kristna svaret minns filosofen tyvärr inte trosövertygelsen om att Gud Fader var med honom på korset och att han med den Helige Andes kraft förde Jesus genom död till liv, och då till evigt liv. På samma sätt som fariséerna och de skriftlärd i Skriften skulle Comte-Sponville vilja, att Jesus steg ned från korset (jämför Matteusevangeliet kap. 27: 39-44). Han skulle vilja, att Gud – eftersom han är allsmäktig – ingrep på ett mänskligt sätt både på Jesu kors och i våra mänskliga situationer. Och eftersom Gud inte verkar så, därför existerar han inte. Svaret som kristna ger då de säger att Gud i sådana situationer förblir en fördold Gud, *Deus absconditus*, för att genom ett övernaturligt väsens inverkan inte tvinga oss till att godta hans existens, anser han vara föga övertygande. Kant sade, att om Gud vore "inför våra ögon", så som vi föreställer oss det, eller om vi på ett sätt som fångade vårt förnuft bevisade hans existens, då skulle det inte finnas plats för tro, utan endast för att egenlyttigt underkasta sig honom. Comte-Sponville förkastar sådant tänkande. Eftersom man inte entydigt kan bevisa Guds existens på ett sådant sätt att alla erkänner det, utan man däremot måste tro på det, anser han därför att Gud inte existerar. Ty om han existerade på ett entydigt sätt, skulle vi gripbart erfa och lära känna honom – men så är det ju inte. Det kristna talet om en fördold Gud, *Deus absconditus*, förkastar den franske filosofen helt enkelt. Hans första argument uttrycks i en ganska ironisk form:

Om Gud dolde sig för att låta oss vara fria, om okunnighet – för att uttrycka det annorlunda – vore ett villkor för vår frihet, skulle vi vara friare än Gud själv, eftersom han, stackaren, ej har något val att tro eller icke tro på sin existens. [...] Vi skulle vara friare på jorden än de välsignade i paradiset, än de som skådar Gud 'ansikte mot ansikte', som vi läser i Första Korintierbrevet, eller äger det som våra teologer så underbart kallar 'en visio beatifica'" (sid. 108-109).

Att godta denna idé förefaller vara "omöjligt ur teologisk synvinkel och svårt att tänka sig ur filosofisk synvinkel" (sid. 109). För en teolog är denna idé – så som den framställs av den franske filosofen – icke godtagbar varken ur teologisk eller filosofisk synvinkel. Dock, i motsats till Comte-Sponville, som förkastar idén om gudomlig uppenbarelse, bygger den kristna teologin på Guds självmeddelande i Jesus Kristus. Denna uppenbarelse talar inte endast om *Deus absconditus*, såsom helt frånvarande i världen, omöjligt att erfara och att lära känna, så som den franske filosofen uppfattar det, utan framförallt om Gud som själv kommer till oss och uppenbarar sig själv, såsom *Deus revelatus*. "Många gånger och på olika sätt talade Gud förr till fäderna genom profeterna, och under dessa sista dagar har Han talat till oss genom sin Son" (Brevet till Hebréerna 1, 1-2). Även om *Deus revelatus* fortfarande förblir *Deus absconditus*, är det inte så, att man ingenting kan säga om Gud, ej heller erfara hans närvaro och hur han verkar i världen. Detta motsägs av apostlarnas (jfr Johannes' första brev 1: 1-3) och hela de kristnas skarars erfarenhet. Ens icke erfarenhet av Gud måste inte automatiskt leda till tanken om Guds icke erfarenhet i andras liv.

Nästa grund mot tron på existensen av en närvarande Gud, som verkar, om ock samtidigt dold, är konstaterandet att "det finns mindre frihet i okunnighet än i vetande" (sid. 109). Problemet ligger i att Comte-Sponville identifierar den kristna tron på en fördold Gud – ty han är inte närvarande och verkar i världen så som han skulle vilja – med ren okunnighet. Inte heller detta kan teologen godta. För det första, eftersom *Deus absconditus* i den kristna teologin samtidigt är *Deus revelatus*, d.v.s. en Gud som själv kommer till människan och själv uppenbarar sig. För det andra: tro är inte okunnighet. Författaren

erkänner ju själv, att ateism också bygger på tro. Desto mera, kan man säga, som hela vårt liv bygger på tillit (*fiducia*), som är en allmänmänsklig verklighet. Vi litar på andra: så t.ex. bygger hela institutionen med äktenskap på tillit och förtroende. Vi tror på värden. Överallt där man börjar tala om meningen i människans liv kommer man in i trons sfär. Därför är en akt av tro en grundläggande akt av mänsklig beskaffenhet. Ett av dess uttryck är den religiösa tron på att Gud existerar. Således är det mycket svårt att instämma i den franske filosofens ord, då han konstaterar, att den religiösa tron på att Gud existerar såsom *Deus absconditus* (varvid man förbigår att han samtidigt är *Deus revelatus*) är okunnighet, som begränsar människans frihet; ateismen däremot, som är en tro på att Gud inte existerar, skulle vara ett vetande som ger människan en plats i sanning, således i frihet. Det skulle vara så, om Gud vore helt fördold och man inte kunde säga något om honom. Men så är det inte i den kristna religionen. Så kan det förefalla för den franske filosofen, ty det är vad han erfär. Men sådan är inte Gud i biblisk uppenbarelse och den tro på honom och den kristna andlighet som växt fram.

Den tredje grunden på vilken Comte-Sponville förkastar idén om en fördold Gud är att en sådan idé är oförenlig med idén om Gud Fader. Den franske filosofen argumenterar:

Vad skulle ni tycka om en fader som gömde sig för sina barn. 'Jag har inte gjort någonting för att visa dem min existens – skulle han förklara; de har aldrig sett mig, aldrig mött mig: jag har låtit dem tro, att de var faderlösa eller hade en okänd fader, för att de skulle bibehålla friheten att tro eller inte tro på mig...' Ni skulle tänka, att denne fader är sjuk, dum, att han är ett odjur. Och ni skulle ha rätt. Vad för en fader skulle det behöva vara för att dölja sin existens i Auschwitz, i Gulag, i Rwanda, då det är hans barn som förs bort, förnedras, är uthungrade, dödas och torteras? Idén om Gud som döljer sig kan inte förenas med idén om Gud Fader (sid. 110-111).

Givetvis kan idén om Gud som döljer sig så, att man inte kan lära känna eller erfara honom, inte förenas med idén om Gud Fader. Men framställer den kristna tron idén om en fördold Gud på detta sätt? På detta sätt uppfattas den bara av

Comte-Sponville. I sin argumentation åberopar han än en gång sin personliga erfarenhet. Han skriver, att han bad mycket då han var i gymnasiet, men Gud talade aldrig till honom, han erfor aldrig hans närvaro och hur han verkade.

Svagheten i erfarenhet av Gud var anledningen till att Comte-Sponville övergav tron. Det är ett av de grundläggande skälen till att människor överhuvudtaget överger tron på Gud. Man kan godta uppfattningen att avsaknad av denna erfarenhet definitivt kan leda till slutsatsen att Gud inte existerar. Det är dock ett argument som är det mest subjektiva av alla, och som man kan sätta emot vittnesbördet från personer som har helt motsatt erfarenhet.

Positiva grunder mot tron på Gud

I sin bok anger den franske filosofen sex argument för tron på att Gud icke existerar. Det starkaste, men samtidigt det mest subjektiva, är just detta som gäller erfarenhet. Alla de övriga är endast ett försök att rationellt motivera den egna tron. Otro liksom tro söker, enligt filosofen, förståelse, motivering och berättigande. Jag vågar påstå, att, om Comte-Sponville hade annan erfarenhet, om han hade erfarit hur Gud verkar, han med lätthet skulle omforma de flesta av dessa argument till sådana som talar för Guds existens. Hans personliga erfarenhet av Gud har varit och förblir en negativ erfarenhet. Sitt nästa argument, det tredje i ordningen, för tron på att Gud icke existerar kallar Comte-Sponville en oförståelig förklaring. Det handlar om att tron på Gud är en förklaring till något som man inte förstår – världen, livet, medvetandet – genom något annat, som man ännu mindre förstår: Gud. Han anser, att religioner verkligen inte förklarar något, ty att förklara meningen med världen och människans liv genom att åberopa Gud, som man inte förstår, är ingen förklaring. Utöver detta föredrar den franske filosofen att godta att verkligheten är oförklarlig och icke förnimbar.

Varför finns det över huvud taget någonting alls, snarare än ingenting? Det vet vi inte. Vi kommer aldrig att få veta det. [...] Mot världssalltets tystnad verkar tystnad för mig, skriver filosofen, vara något mera riktigt, mera troget det självklara och hemligheten... (sid. 114-115).

Comte-Sponville godtar något sådant som verklighetens mysterium, men godtar inte dess religiösa förklaringar. Han förkastar rentav förklaringen till deism. Ty skillnaden mellan honom och deister är sådan, att de sistnämnda stöder sig på förnuftet och godtar att Gud existerar såsom "världsalltets urmakare", under det att han – även på förnuftsbasis – förnekar denna existens. Gemensamt för dem är däremot att de tillsammans förkastar idén om Guds uppenbarelse. Varken själva förnuftet eller en existentiell erfarenhet leder Comte-Sponville till att tro på Guds existens och att godta idén om uppenbarelse. Gud existerar ej, och således kan han inte uppenbara sig. Religioner, som svarar på människans existentiella frågor om meningen med att världen och det mänskliga livet existerar, förklarar ingenting när allt kommer omkring, ty de åberopar uppenbarelsen. Deras förklaring är således oförståelig, ty de förklarar något som man inte förstår, genom något som i själva verket inte existerar.

För Comte-Sponville existerar inte Gud, icke blott därför att man inte kan bevisa hans existens på ett sätt som ingen ifrågasätter (tre negativa argument), utan även därför att det föreligger tillräckliga positiva grunder som visar att han inte existerar (tre positiva argument). Det första av dem är närvaron av ondska. Det är ett starkt, övertygande argument för att vara ateist. Sin motivering börjar den franske filosofen med att ta ställning till Epikuros' fyra hypoteser:

Antingen vill Gud eliminera ondskan, men kan inte; eller så kan han men vill inte; eller så vill han inte och kan inte; eller så vill han och kan. Om han vill detta men inte kan, är han inte allsmäktig, vilket inte anstår Gud; om han kan men inte vill, är han elak, vilket är främmande för Gud. Om han inte kan och inte vill, är han samtidigt rådlös och elak, och är inte Gud. Om han vill och kan, vilket endast tillkommer Gud själv, varifrån kommer det onda och varför förintar Gud det inte? (sid. 122).

Enligt Comte-Sponville motsvarar endast den fjärde hypotesen den riktiga idén om Gud. Men det är just den som blir helt ifrågasatt av ondskans verklighet. Man måste alltså dra slutsatsen att Gud inte existerar och att det inte är han som har skapat världen, vidmakthåller och

styr den. Ty tron på en allsmäktig och god Gud och ondskans existens i världen kan inte förenas. Den franske filosofen övertygas inte av några bevis som i det förgångna framlagts av filosofer och teologer, t.ex. av Leibniz, som i sin *Essai de Théodicée* argumenterade: ”Om Gud existerar, varifrån kommer ondskan?” Han skulle kunna låta sig bli förvissad genom argumentationen av Simone Weil, som invänder, att ondskans existens i världen är en konsekvens av själva skapelsen. Hur skulle det inte finnas ondska i världen, eftersom världen inte är Gud? Vår författare håller med: ”Det kan förklara att det finns ondska i världen. Men måste det finnas så mycket av den?” (sid. 124). Detta argument mot Gud är inte så mycket själva existensen av ondska som den enorma mängden av den.

Comte-Sponville är också negativt inställd till förslaget av den judiske filosofen Hans Jonas, som framläggs i en bok med titeln *Idén om Gud efter Auschwitz*⁵. Jonas ställer i denna en fråga om hur man skall tänka om Gud efter Förintelsen och Auschwitz. Han konstaterar, att eftersom det inte går att förena att man tillsammans bibehåller Guds tre traditionella attribut, som är: hans absoluta makt, absoluta godhet och absoluta fattbarhet – måste man därför, för att bibehålla de två sistnämnda, som är grundläggande för den judiska uppfattningen om Gud, avstå från det första. Gud är inte en allsmäktig Gud. Den judiske filosofen argumenterar först på logiknivå, och sedan hänvisar han till traditionen i judisk teologi. I samma riktning går även några kristna teologer, hos vilka en mer övernaturlig allsmäktig gud hos hedningar ställs mot allmakten hos de kristnas Gud, som fullast uppenbarade sig i svagheten i Kristi kors. Det är den kraft som är i stånd att föra ut livet ur döden. Enligt den kristna teologin är

Gud ... inte allsmäktig i den bemärkelsen att han kan göra vad som helst. Men Gud är mäktig i allt, i den bemärkelsen att mänsklig synd och skuld inte kan förhindra att Gud leder sin skapelse till fullbordan i gemenskap med honom. Den korsfästade Kristus som den kristna tron bekänner som den Uppståndne är därmed den giltiga bilden för Guds allmakt: Gud förhindrar inte det onda som sker ef-

tersom han inte ingriper i människornas och skapelsens autonomi. Men Gud är allsmäktig då han avslöjar sin makt i och med att döden inte kan förhindra livets slutgiltiga seger.⁶

Denna allmakt hos Gud är alltså inte den allmakt som förutbestämmer allt och beslutar om allt – allmakten hos en helt fördold Gud, som är härskare över världen och dominerar där. Tyvärr är det just en sådan bild som den franske filosofen har, och därför förkastar han den kristna uppfattningen om Guds allmakt, som bygger på uppenbarelsen av Kristi kors. Han skriver:

Det är svårare för mig att fatta denne svage Gud, som de talar till oss om – en Gud som skulle ha tillräcklig makt att skapa världsalltet och människan, eventuellt att vara vår uppståndelse från de döda, men som inte skulle ha tillräcklig kraft att rädda ett barn eller sitt folk” (sid. 128-129).

Man skulle kunna sammanfatta Comte-Sponvilles tankegångar i fråga om ondskan på följande sätt. Han resonerar: ’ondskan existerar, och däri ser jag ett argument för att kärlekens Gud inte existerar, en Gud som skulle tillåta att brott begås, jordbävningar, krig, katastrofer, sjukdomar’. Teologen skulle då fråga filosofen: om man godtar hypotesen om att Gud inte existerar, varför förebrår man honom då den existerande ondskan?

Nästa positiva argument för att inte tro på Guds existens är människans medelmåttighet. ”För mycken medelmåttighet. För mycken obetydlighet” (sid. 129). Comte-Sponville har mycket låg föreställning om människan. Han skriver:

Idén att Gud kunde gå med på att skapa en sådan medelmåttig som människan är, förefaller mig vara mycket lite sannolik. ’Gud skapade människan till sin avbild’ läser vi i Första Moseboken. Detta skulle få oss att tvivla på själva källan. Att människan kommer från en apa förefaller mig vara mer godtagbart, mer suggestivt och mer sannolikt (sid. 130).

Människan, såsom *homo sapiens*, är den mest fulländade av alla djur. Hon har förmåga att äls-

⁵ Hans Jonas, *Der Gottesbegriff nach Auschwitz*, Frankfurt 1987.

⁶ Martinsson et al (red), *Systematisk teologi. En introduktion*, Stockholm 2007, sid.114.

ka, att göra uppror och att skapa. Hon har uppfunnit vetenskap, konst, moral och rätt. Hon har uppfunnit religionen och ateismen. Hon är i stånd att göra väldigt mycket. Men det innebär ändå inte, att Gud behövs för att motivera det. Att hon däremot är medelmåttig och en klåpare är en god grund för att förkasta idén om Gud såsom den som har skapat människan till sin avbild. Den ateistiska människoupfattningen är för den franske filosofen ett mer sannolikt alternativ. ”Vi är jordens söner ... och det känner man” (sid. 133) – konstaterar han.

Givetvis talar religionerna, särskilt de monoteistiska, om att människan har skapats av Gud och om att hon kallats till gemenskap med honom. Man glömmar emellertid, att människan i sin frihet ofta väljer den motsatta vägen – en väg av medelmåttighet, med klåpare, en syndens väg. Sanningen om människans syndighet utgör ett väsentligt element i den bibliska uppenbarelsen. I kristendomen talas det om arvsynd. Men det överstryker inte sanningen att människan har skapats av Gud och för Gud. Hon har mer skapats ”i Kristus”, ”av honom” och ”för honom” (jfr Kolosserbrevet 1:16). Såväl hennes ursprung som ändamålet med hennes liv finns hos Gud.

Comte-Sponville förkastar, i realismens namn, både det ena och det andra. Men som jag tidigare har påpekat är det en förnuftets realism som godtyckligt reducerar verkligheten till den materiella världen. Comte-Sponville förkastar icke blott att människan skapades av Gud utan även – konsekvent – att hennes slutgiltiga kallelse är från Gud. Detta är hans sista, tredje positiva argument mot att tro på Gud. ”Längtan efter Gud är en illusion!”, påstår han. Han erkänner, att det i människan finns en längtan efter Gud och ett evigt liv. Särskilt den kristna uppfattningen om Gud såsom kärlekens Gud är något vackert, något som attraherar. Vem skulle inte vilja bli älskad – osjälviskt och evigt älskad? Även idén om evigt liv attraherar. Särskilt då någon som står oss nära avlider. Comte-Sponville menar dock, att detta ändå inte är någon anledning till att tro på honom.

Varför skulle jag föredra, att Gud existerar? Därför att det står i överensstämmelse med min starkaste önskan? Om jag vore böjd att tro, skulle just detta räcka för att övertyga mig, att Gud inte finns: en tro som i så hög grad motsvarar våra

önskningsfrågor, måste man frukta, att den blivit uttänkt för att tillfredsställa dessa önskningsfrågor” (sid. 135).

Denna motivering visar i vilken hög grad den franske filosofen i sina beslut uteslutande stöder sig på förnuftet, som a priori reducerar verkligheten till den materiella världen. Det är en förnuftsuppfattning som Benediktus XVI i sin berömda föreläsning i Regensburg betecknade som reduktionistisk. Han sade då:

I bakgrunden är det en modern självbegränsning av förnuftet, som på klassiskt sätt uttrycks i Kants ’kritiker’ och senare radikaliserats av tanken i naturvetenskaperna. Denna moderna förnuftsuppfattning stöder sig, kort sagt, på en syntes av platonism (Descartes doktrin) och empirism, som det tekniska framåtskridandet har bekräftat.⁷

André Comte-Sponvilles bok liksom Richard Dawkins’ bok *Illusionen om Gud* är ett förträffligt exempel på en sådan förnuftsuppfattning. Det tycks som om längtan som öppnar människan för en transcendent verklighet, för dem ej kommer i fråga då man fattar beslut som gäller livets mening. Skall just det innebära att vara realist? Är inte det snarare en misstankens filosofi, som man inte kan bygga mycket på? En teolog kommer att försöka bevisa, att det universella i förnuftet även innebär att det är öppet för Guds verklighet, vilket traditionen i europeisk kultur och djupt religiösa världskulturer visar. Comte-Sponville förkastar bestämt en sådan förnuftsuppfattning. Detta kommer till uttryck åtminstone i hans inställning till det s.k. Pascals vad. Pascal ansåg, att det inte finns bevis för Guds existens, och om det fanns något, skulle det inte vara bevis för Jesu Kristi Guds existens. Icke desto mindre, enligt hans uppfattning, om man inte kan bevisa Guds existens så kan man stödja sig på att han existerar. Då människan förklarar, att hon stöder sig på att Gud existerar, har hon ingenting att förlora men allt att vinna, nämligen evigt liv: ”Om ni vinner, vinner ni allt, om ni förlorar, förlorar ni ingenting.” Kan ”Pascals vad” godtas? Inte av vår författare. Han för-

⁷ Benediktus XVI, föreläsning den 12 IX 2006 r. vid Universitetet i Regensburg.

kastar det framförallt ur filosofisk synvinkel. Han argumenterar:

Tänkandet är inte något hasardspel. Samvetet är inte ett kasino. Varför skulle vi låta vårt förnuft underkastas vår nytta? Låta vårt intellekt underkastas risk- och vinstkalkyl? Låta vår filosofi underkastas en dubbel insats? Det vore ovärdigt mot oss, ovärdigt mot förnuftet, ovärdigt mot Pascal [...] Det är inte min nytta som jag först söker, utan sanningen, och ingenting bedyrar för mig att båda sakerna går hand i hand. Det är rentav föga sannolikt, så mycket som min nytta är något personligt, och sanningen är allmän” (sid. 138-139).

Människans längtan efter Gud, efter evigt liv, längtan som finner svar i vad Jesus lär henne, är enligt den franske filosofen ingenting annat än en illusion. Han stöder sig på Freud då han skriver, att ”illusion är en tro som kommer från mänsklig längtan – en tro för längtande eller en längtan för lättrogna” (sid. 139). Däremot säger Comte-Sponvilles realism honom, att man inte skall ta längtan för verklighet. Kort sagt, det vore alltför vackert för att kunna vara verkligt. Därför kan människans längtan efter Gud och livets seger över döden och längtan efter evig lycka inte visa på verklighetens djupaste sanning – som åtminstone Augustinus påpekade – men mänsklig illusion är en skapelse av denna längtan.

Detta är de sex argument som gör Comte-Sponville benägen att tro, att Gud inte existerar. Samtidigt betonar han uppriktigt, att inget av dem är bevis på att Gud inte finns. Och därför är det så ifråga om Gud, att man antingen tror att han finns, eller tror att han inte finns. Både i det ena och det andra fallet har vi att göra med en fri

akt av tro hos människan. Den franske filosofen tror att Gud inte existerar. Det framgår redan av hans biografi, att hans avsaknad av tro på Gud inte emanerar från brist på svar på den ena eller andra frågan, utan från personlig erfarenhet: erfarenhet av Guds frånvaro. Här kan man helt hålla med honom, för så som hans avsaknad av tro är det likadant – men åt motsatt håll – att tro också kommer fram ur personlig erfarenhet: erfarenhet av hur Gud är närvarande och verkar. Övriga argument är endast ett försök – nödvändigt, men otillräckligt – att förstå och i visst mått rationellt motivera denna grundläggande erfarenhet. Därför är de av den franske filosofen manifesterade klassiska kosmologiska och teologiska bevisen på Guds existens för teologen sådana argument som just på nivån för rationell motivering stärker människans erfarenhet av tro på att Gud existerar. Comte-Sponville försöker visa, att dessa bevis inte är bevis utan argument, otillräckliga argument. Liksom då det gäller argumentet ”längtan efter Gud och liv efter döden”. Den franske filosofen förkastar det a priori, ty han anser, att det vore alltför vackert, men man måste ju vara realist. Hans realism går dock ut på att reducera verkligheten till den materiella världen, till det som är immanent. Det finns ingenting utöver detta. Det finns ingen transcendent, Gud finns inte, det finns inget liv efter döden. Det finns ingen andlighet som skulle vara människans relation till en personlig Gud. Allt detta finns inte, ty den grundläggande erfarenhet finns inte som kanske Comte-Sponville i viss utsträckning hade under tiden från sexton till arton års ålder men som han sedan helt förlorade och glömde bort. Därför är den andlighet som han framhäver en andlighet av ren immanens.

Summary

The French philosopher André Comte-Sponville (1952-), like many other contemporary atheists, reduce reality to the material world. In that way his thought represents the modern concept of reason, which is based on the synthesis between cartesianism and empiricism, a synthesis confirmed by technological progress.

This article critically discusses Comte-Sponville's arguments against belief in the existence of God, contained in his book, *L'esprit de l'athéisme. Introduction à une spiritualité sans Dieu* (2006). These arguments are divided into two groups of three. The first three arguments are of a negative character and treat of the failure of arguments that have traditionally been offered for the proof of God's existence. The second group is of a positive character and give Comte-Sponville's reasons for not believing in God. The critical analysis argues that the strongest argument, although also the most subjective, is the one Comte-Sponville takes from his own personal experience. The remaining arguments are, it is argued, simply efforts to rationally justify unbelief, since, just as faith in God, a lack of faith seeks its own understanding and justification.